

Koloniale oorlog 1945-1949

△ OMSLAGFOTO

MALANG, OOST-JAVA, EIND JULI 1947

'Operatie Product' is de militaire aanduiding van wat in de traditionele geschiedschrijving meestal als 'Eerste Politionele Actie' wordt aangeduid. Na afloop van de strijd staan KNIL-soldaten bij gevangengenomen, gewonde en gesneuvelde Indonesische militairen.

Legerfotograaf onbekend, DLC, NA.

KOLONIALE OORLOG $\frac{1945}{1949}$

Van Indië naar Indonesië

RENÉ KOK

ERIK SOMERS

LOUIS ZWEERS

UITGEVERIJ CARRERA, AMSTERDAM 2015

INHOUD

Voorwoord	6
1 BERSIAP	11
2 ‘NIET VOOR PUBLICATIE’	51
3 IN ACTIE 1946–1947	65
4 ‘ONZE JONGENS’	101
5 BEVOLKING	125
6 HET FOTOALBUM	143
7 ‘MERDEKA’ – BEELDEN UIT VIJANDELIJK GEBIED	157
8 IN ACTIE 1948–1949	181
Fotoverantwoording	224
Colofon	224

MAGETAN, OOST-JAVA, 5 MAART 1949.

Onder de codenaam ‘Operatie Schoonschip’ hadden de Nederlandse militairen van het 4e bataljon Garderegiment Jagers opdracht Magetan en omgeving te zuiveren van Indonesische strijdgroepen. Een jonge Indonesiër is gevangengenomen. Van legerfotograaf F.C. Kellenbach zijn twee contactvellen met in totaal zevenendertig negatieven bewaard gebleven, met als aanduiding: ‘Actie van 4-4 Bat. Jagers Magetan, Oost-Java, Kellenbach’. Er zijn geen onderschriften aangetroffen. In het betreffende kwartaalverslag van het bataljon staat vermeld dat aan ‘eigen kant’ twaalf doden en zesentwintig gewonden zijn te betreuren en ruim driehonderddertig vijandelijke doden zijn gevallen. Er wordt geen melding gemaakt van gevangenen, wel dat het aantal gewonden en vermisten van de vijand onbekend is.

F.C. Kellenbach, DLC, NA.

VOORWOORD

De dekolonisatie van Indonesië; zo wordt vanuit Nederlands perspectief het proces omschreven dat zich in voormalig Nederlands-Indië voltrok vanaf het uitroepen van de Indonesische onafhankelijkheid op 17 augustus 1945 tot aan de Nederlandse erkenning en officiële soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949. Nederland was nog lang niet toe aan een afscheid van ‘Ons Indië’. Twee keer werd een grootschalig militair offensief gelanceerd tegen de *Republik Indonesia*. Omdat het in de visie van het Nederlandse gezag om een herstel van de binnenlandse orde ging, werden de aanvallen aangeduid met de verzachtende omschrijving ‘politieonele acties’. Indonesiërs noemden ze ‘*agressi militer Belanda*’ en spraken over revolutie, vrijheidsstrijd of gewoon onafhankelijkheid. Wie de bloedige strijd in Indonesië in de jaren 1945-1949 nader beschouwt, kan, hoewel er geen sprake was van een formele oorlogsverklaring, tot geen andere benaming komen dan ‘koloniale oorlog’. De term heeft inmiddels algemeen ingang gevonden. De laatste tijd richt de aandacht zich vooral op de vraag of, en zo ja in welke mate er destijds sprake was van structureel geweld. Dat het zo lang duurde voordat deze discussie in openheid kon worden gevoerd tekent de – zeker in Nederland – grote gevoeligheid die over de omslag van Indië tot Indonesië heeft bestaan en hoe verschillend deze is ervaren en wordt herinnerd.

Over de dekolonisatie en het militaire optreden is veel gepubliceerd. Veteranen, historici en journalisten schreven boekenkasten vol. Tegelijk is er ook veel onbekend, vergeten of verzwegen over het gewelddadige einde van een episode van 350 jaar Nederlands koloniaal bewind in de Indische archipel. Daarbij gaat het niet alleen om de zogenoemde politieonele acties, maar ook om het gegeven dat tijdens deze militaire operaties een felle guerrilla-

oorlog woedde, waarbij op grote schaal over en weer vele slachtoffers vielen. De strijd in Indië was in Nederland jarenlang geen ‘populair’ onderwerp, want ondanks twee succesvolle militaire operaties – de eigenlijke ‘politieonele acties’ – had Nederland de oorlog verloren en moest het afstand doen van het zo vertrouwde, verre overzeese gebiedsdeel.

Nederland bracht in de periode 1945-1949 in de Indische archipel een ongekend grote legermacht op de been. In de loop van 1948 werd weliswaar het overgrote deel van de oorlogsvrijwilligers gedemobiliseerd, maar daar stond tegenover dat in dat jaar bijna evenveel nieuwe dienstplichtigen naar Indonesië werden gehaald. Het Nederlandse leger, inclusief het KNIL en het Korps Mariniers, was op het hoogtepunt in 1947 bijna 150.000 man sterk, onder wie circa 100.000 dienstplichtigen. Dat was circa 3 procent van de totale mannelijke bevolking in die tijd, en in de leeftijdscategorie van 20 tot 44 jaar zelfs 8 procent.

De Nederlandse militairen werden voor langere tijd gestationeerd. Een verblijf van tweeënhalf jaar was geen uitzondering. Velen reisden af naar Indië in de verwachting als bevrijders te worden ontvangen. De werkelijkheid was dat zij verzeild raakten in een smerige oorlog. De herinneringen aan de oorlog in Indië lieten vaak diepe sporen achter bij de veteranen. De balans van vier jaren strijd is dan ook bitter. Exacte cijfers zijn niet te geven, maar zeker is dat bijna 6000 Nederlandse militairen de dood vonden. Aan Indonesische zijde sneuvelden 100.000 strijders. Schattingen over burgerdoden variëren van 25.000 tot 100.000. De meeste slachtoffers vielen tijdens de guerrilla-oorlog, waarbij over en weer wreedheden zijn begaan.

Na de soevereiniteitsoverdracht kwamen de militairen terug naar Nederland. De manschappen hadden bij hun thuiskomst lang niet bij iedereen een luisterend oor voor hun belevenissen. Nederland

wilde het fiasco in Indië zo snel mogelijk vergeten en gaf alle aandacht aan de wederopbouw. En daarbij, zo leert de geschiedenis, is er doorgaans weinig aandacht voor deelnemers aan een verloren oorlog. Slechts weinig veteranen vertelden hun verhaal, veruit de meeste deden er lang het zwijgen toe. Wat zich werkelijk had afgespeeld in het verre Indië kwam niet of nauwelijks in de openbaarheid en de overheid en samenleving hadden daar ook geen behoefte aan. Het beeld over de periode van dekolonisatie werd in de loop van de jaren zo veel mogelijk opgepoetst en wantoestanden werden simpelweg naar de achtergrond geschoven of helemaal toegedekt. Het was beter om te vergeten.

Maar eind jaren zestig kwam de ware aard van de gebeurtenissen in alle hevigheid naar boven. Psycholoog Joop Hueting sprak in 1969 op televisie over oorlogsmisdaden van zijn medesoldaten waarvan hij als dienstplichtige getuige was geweest. De onthullingen over executies, martelingen, plunderingen en verkrachtingen, die de voorpagina's van de dagbladen dagenlang beheersten, waren aanleiding tot een officieel staatsonderzoek, dat resulteerde in de Excessennota. Bewust werd gekozen voor het woord excessen in plaats van oorlogsmisdaden. Ook het hoofdstuk dat dr. Loe de Jong eind jaren tachtig in deel twaalf van zijn geschiedwerk over de excessen van het Nederlandse leger schreef bracht grote beroering in kringen van oud-Indiëstrijders. Zij weigerden verantwoordelijkheid te dragen voor zaken waar zij in overgrote meerderheid niets mee te maken hadden gehad. Verbeten wezen zij verder op de keiharde guerrilla-acties die door het Indonesische leger, het *Tentara Nasional Indonesia* (TNI), waren uitgeoefend. De meeste Nederlandse soldaten waren immers niet gesneuveld tijdens de twee korte militaire acties in 1947 en 1948, maar door sluipschutters, mijnen en hinderlagen van guerrillastrijders.

Een aantal jaren geleden laaide de aandacht voor het Nederlandse optreden in Indonesië weer op toen de

massamoord in het dorp Rawagede in de media werd opgerakeld, waardoor de indruk werd versterkt dat extreem geweld destijds vaker voorkwam dan lange tijd werd aangenomen. Volgens de Indonesiërs is op 9 december 1947 in het West-Javaanse Rawagede bijna de gehele mannelijke bevolking, 431 mannen, door Nederlandse militairen vermoord. Een VN-commissie concludeerde al in 1948 dat de actie 'welbewust en meedogenloos' was. In Nederland werd de zaak geseponeerd en voor de geschiedenis weggemoffeld. Nog steeds speelt de kwestie of Nederland voor het optreden het door Indonesië gevraagde officieel excuus moet aanbieden.

Lange tijd is het officiële beeld van de oorlog in Indonesië bepaald door romantische plaatjes van 'onze jongens overzee', onder de palmbomen warm begroet door een massaal uitgelopen bevolking. Wanneer het foto's van het militaire ingrijpen betrof, dan werden in de dagbladen de Nederlandse soldaten meestal op de rug gefotografeerd, bezig met de opmars. Voor alles moesten de krantenlezers gerust worden gesteld. Bijzonderheden mochten niet in beeld komen en wanneer 'ongewenste zaken' waren gefotografeerd, was de kans op een publicatieverbod door de censuur groot. Bewust werd zo een gekleurd en misleidend beeld gegeven.

Ook al kreeg het thuisfront ze niet te zien, toch zijn er in die jaren aansprekende en confronterende foto's van oorlogshandelingen gemaakt. Zo kreeg luitenant W. Heldoorn, hoofd van de foto- en filmsectie van de militaire voorlichtingsdienst, eind 1949 – net voor de soevereiniteitsoverdracht – opdracht een onbekende hoeveelheid beeldmateriaal te verbranden. Een deel ontsnapte gelukkig aan vernietiging en is een aantal jaren geleden door een van de samenstellers van dit boek, Louis Zweers, teruggevonden. Recent onderzoek in archiefinstellingen in Nederland, bestudering van particuliere verzamelingen, maar ook onderzoek in onbekende collecties van moeilijk toegankbare archieven in Indonesië leverden een selectie foto's op

die een meer ongefilterde kijk op de gebeurtenissen geeft. Het zijn opnames waarvan het veelal niet de bedoeling was dat ze aan de buitenwereld getoond werden. Zo zijn in dit boek foto's opgenomen van Indonesische krijgsgevangenen, gesneuvelde Indonesische strijders, ondervragingen van burgers, gevluchte bevolking en afgebrande kampongs. De foto's tonen de rauwe werkelijkheid van de koloniale oorlog, de harde confrontaties tussen het Nederlandse leger met tanks en zware wapens en de minder sterk bewapende maar fanatiek vechtende Indonesische tegenstanders. Een schokkend, maar vaak vergeten aspect van de onafhankelijkheidsstrijd van Indonesië zijn de wreedheden die vooral in de tweede helft van 1945 en het jaar 1946 zijn begaan. Indonesische extremistische jongeren terroriseerden en vermoordden in die periode op gruwelijke wijze duizenden Indo-Europeanen, Nederlanders, Chinezen, Ambonezen en Menadonezen. Er zijn evenwel maar zeer weinig foto's van dit geweld boven water gekomen.

In dit boek zijn ook beelden opgenomen van het gewone, alledaagse soldatenleven van 'onze jongens' in Indië. Naast het eindeloos patrouilleren en wachtlopen probeerden zij, gelegerd op afgelegen buitenposten, er het beste van te maken. Het zijn opnames van ontspanning en vermaak, van kameraadschap en verbondenheid, die met het eigen fototoestel werden gemaakt en na terugkomst in Nederland in fotoalbums werden geplakt als herinnering aan toen.

Alle foto's tezamen geven het veelzijdige beeld van de koloniale oorlog 1945–1949.

BIJ DE HERZIENE UITGAVE

Na verschijning van dit boek in 2009 is het onderzoek naar beelden die ook de gewelddadige kant van de koloniale oorlog weergeven, voort gegaan. Verschillende veteranen of hun nabestaanden schonken hun fotoalbums aan het NIOD. In 2012 bracht *De Volkskrant* op de voorpagina twee onthullende foto's van Indonesische strijders die werden geëxecuteerd.

De opnames waren afkomstig van een privéalbum van een Nederlandse soldaat. De publicatie riep geschokte en verontwaardigde reacties op. Voor drie grote instituten in Nederland was het mede aanleiding om een groot onderzoek voor te stellen naar het geweld tijdens de dekolonisatieoorlog in Indonesië. Een voorstel dat door de overheid vooralsnog niet is gehonoreerd. Intussen doken meer particuliere fotoalbums op met confronterende beelden. Ook het onderzoek dat medeauteur Louis Zweers verrichtte voor zijn in 2013 afgeronde dissertatie *De gecensureerde oorlog. Militairen versus media in Nederlands-Indië 1945-1949*, bracht nieuw materiaal uit andere fotoarchieven boven water. Deze inspanningen, samen met de naspeuringen voor de tentoonstelling *Koloniale Oorlog. gewenst en ongewenst beeld* in het Verzetsmuseum Amsterdam, die wij als auteurs van dit boek eind 2015 samenstelden, leverden foto's op die getuigen van de harde strijd die in de tweede helft van de jaren veertig in Indonesië plaatsvond. In deze herziende uitgave is daarom een nieuwe beeldselectie gemaakt en zijn foto-opnames toegevoegd die laten zien dat in de dekolonisatieperiode 1945-1949 wel degelijk een niets en niemand ontziende oorlog plaatsvond.

Er zijn destijds zowel door Nederlandse militairen als Indonesische strijders gewelddadigheden gepleegd. Dit kan niet los gezien worden van de complexe omstandigheden van dat moment. Het conflict tussen Indonesische troepen en de Nederlanders was namelijk niet de enige strijd die werd uitgevochten. Er vond tegelijkertijd een interne strijd plaats van de Indonesische nationalisten tegen de communisten en later de islamitische fundamentalisten van de *Darul Islam*. De toenemende guerrillaoorlog – met name in het eerste halfjaar van 1949 – veroorzaakte een geweldsspiraal.

Het optreden van de Nederlandse militairen leidde soms tot: gewelddadige patrouilles, het in brand steken van kampongs, martelingen en standrechtelijke executies.

De oorlog in Nederlands Indië bestond uit in elkaar grijpende gebeurtenissen in een immens groot land, dat onmogelijk door de relatief kleine Nederlandse militaire macht onder controle was te brengen. Er was sprake van rechteloosheid, met als gevolg onbeheersbaar geweld van beide zijden.

Een drietal factoren is aanleiding om dit boek in een herziende versie opnieuw uit te brengen: ten eerste de toenemende sterke publieke aandacht voor de oorlog in Indonesië, een oorlog die veel gewelddadiger was dan altijd werd voorgespiegeld, ten tweede de resultaten van voortgaand beeldonderzoek en tot slot de totstandkoming van de tentoonstelling *Koloniale Oorlog. Gewenst en ongewenst beeld* in het Verzetsmuseum in 2015 en 2016 die voor een belangrijk deel gebaseerd is op het boek *Koloniale Oorlog. Van Indië tot Indonesië*. Evenals in de tentoonstelling laat dit boek zien dat de beeldvorming over de dekolonisatie werd gedomineerd door 'een gewenst' beeld dat werd vrijgegeven door de Neder-

landse militaire autoriteiten ter plaatse en vervolgens in de Nederlandse media werd gepubliceerd. De intentie was vooral de Nederlandse aanwezigheid en het optreden te rechtvaardigen. Er zijn echter ook beelden die het grote publiek destijds – en ook lang daarna – niet te zien kregen. Foto's die niet door de censuur kwamen en werden weggemoffeld, of pas veel later zijn ontdekt in de fotoarchieven en de privé-albums van Nederlandse soldaten. Deze beelden werpen een geheel ander licht op de koloniale oorlog. De foto's in dit boek tonen de kracht en betekenis van het fotografische beeld. Ze laten zien dat in Indonesië in 1945-1949 een nietsontziende, gewelddadige oorlog werd uitgevochten.

René Kok, Erik Somers, Louis Zweers,
november 2015

△
Nederlandse legerfotografen en filmers actief in Batavia.
J. Stevens, Spaarnestad Photo, NA.

1

BERSIAP

1

De foto van de sobere plechtigheid die op 17 augustus 1945 plaatsvond in de voortuin van de woning van Soekarno, de leider van de Indonesische Nationalistische Partij, op de Jalan Pegangan in Jakarta (Batavia), is voor de Indonesiërs een icoon geworden van hun vrijheidsstrijd en de daaropvolgende onafhankelijkheid. Bijgestaan door zijn naaste medewerker Hatta riep Soekarno de zelfstandige *Republik Indonesia* uit en hees de rood-witte Indonesische vlag. Op de afbeelding zien we de beide voormannen stram in de houding staan, zich bewust van de gewichtigheid van het moment. Abdoel Latif, ondercommandant van het *Peta*-bataljon te Batavia, hijst de door Soekarno's echtgenote Fatmawati in alle haast genaaide nationale vlag. Hij wordt omringd door jonge nationalistes, vrouwen en mannen in burgerkledij. Daarna zou het Indonesische volkslied 'Indonesia Raya' worden gezongen. Er was geen pracht en praal; slechts een select gezelschap nationalistische leiders – en twee fotografen – waren getuige van de gebeurtenis.

Aan dit moment was een korte, maar turbulente fase voorafgegaan. Ruim een etmaal eerder waren beide nationalistische leiders door gewapende nationalistische jongeren ontvoerd. Deze radicale strijders vonden dat niet langer kon worden gewacht met het uitroepen van de zelfstandige republiek. Het keizerrijk Japan had zich na de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki op 15 augustus officieel overgegeven aan de geallieerde strijdkrachten, waarbij bepaald was dat in afwachting van de komst van de geallieerden het bestuur in Nederlands-Indië in Japanse handen zou blijven. Door tussenkomst van de vice-admiraal van de Japanse marine, Maeda, werden Soekarno en Hatta uit hun benarde situatie ontzet en naar Jakarta (Batavia) teruggebracht. Om verdere escalatie te voorkomen besloten Soekarno

en Hatta maar aan de eis van de radicale jongeren te voldoen en de onafhankelijkheid uit te roepen.

'Wij, het volk van Indonesië, verklaren hierbij dat Indonesië onafhankelijk is. Zaken betreffende de machtsovername zullen stipt en zo spoedig mogelijk worden geregeld,' luidde de korte proclamatie die Soekarno voorlas. Van dit bijzondere moment is een aantal niet al te scherpe foto's bewaard gebleven, waaronder de beschreven opname van de Indonesische vlag die in top gaat na het uitspreken van de verklaring.

De wijze waarop de Republiek Indonesië werd uitgeroepen is kenmerkend voor de chaotische toestanden die zich in de zomer van 1945 in Nederlands-Indië voordeden. Een situatie die zou voortduren tot ver in 1946. Het is de fase die in de geschiedschrijving als de *Bersiap*-periode wordt aangeduid. '*Bersiap*', dat 'weest paraat' betekent, was de kreet waarmee tienduizenden Indonesische jongeren in de maanden na de afkondiging van de Indonesische staat ten strijde trokken tegen Nederlanders, Britten, Japanners, maar ook tegen de eigen 'feodale' bestuurders.

De *Bersiap* is de meest gewelddadige periode uit de wordingsgeschiedenis van de staat Indonesië. Het was een uiterst complexe periode, waarbij vier verschillende machtsblokken betrokken waren, die de gewelddadige periode elk op hun eigen manier ervoeren en beoordeelden. De Indonesiërs zagen vooral hun nationale identiteit bevestigd. De Nederlanders kwamen tot het pijnlijke besef dat aan hun invloed in de Indische archipel wel eens een eind zou kunnen komen, terwijl de Engelsen zich al snel realiseerden dat zij in dit deel van de wereld met een heilloze missie bezig waren. De Japanners, de voormalige bezetters, ten slotte kregen na de capitulatie de ondankbare taak om de gewelddadige nationalistes in toom te houden terwijl zij zelf nog niet eens waren bijgekomen van de tot hun grote schande verloren oorlog.

Tijdens de Japanse bezetting van Nederlands-Indië hadden honderdduizenden Indonesiërs hun huis moeten verlaten. De vluchtelingen hadden zich verspreid over het uitgestrekte Java en de rest van de archipel. Na de bezetting gingen zij terug naar hun woonplaatsen, net als de vele gedwongen Indonesische arbeiders – de zogenoemde *romusha's* – die de verschikkingen hadden overleefd. Intussen drong geleidelijk aan door wat de Nederlanders en andere Europeanen in de Japanse burgerinterneringskampen hadden moeten doorstaan, doordat de eerste foto's en filmbeelden naar buiten kwamen. Lady Mountbatten, de echtgenote van de Britse bevelhebber over de regio, admiraal Lord Mountbatten, bezocht de interneringskampen en rapporteerde daarover aan de geallieerde legerleiding. In haar kielzog werden foto's van de vaak schrijnende omstandigheden gemaakt. De beelden maakten in Nederland diepe indruk.

Aan het gedwongen verblijf van de Nederlanders in de kampen kwam ondanks de Japanse overgave geen eind. De dreiging kwam nu van *pemuda's*, groepen gewelddadige radicale nationalistische jongeren die de Nederlandse hegemonie voor eens en altijd wilden breken. En zolang de geallieerden niet in de gelegenheid waren de macht in Indië op zich te nemen – het was onmogelijk een grote troepenmacht in korte tijd te verschepen – bleven de Japanners verantwoordelijk voor de ordehandhaving. De circa 120.000 Nederlandse burgers en militairen in de kampen kregen opdracht daar te blijven totdat de geallieerden gearriveerd waren. Japanse kampbewakers werden belast met de bescherming van hun voormalige slachtoffers. Voor beide partijen was het een onwezenlijke situatie.

Intussen maakten de nationalistenvan Soekarno van de gelegenheid gebruik om de vrijheidsgedachte verder over Java en Sumatra te verspreiden. *Pemuda's* overvielen Japanse wapenvoorraden en geleidelijk aan ontstond een behoorlijke militaire

macht. Toen de eerste Britse oorlogsschepen in september 1945 in Jakarta (Batavia) arriveerden, was de stad geheel in handen van de nationalistenvan. Muren en trams waren voorzien van Engelstalige leuzen over de Indonesische vrijheid en tegen een mogelijke terugkeer van de gehate Nederlandse onderdrukker. Soekarno en Hatta hadden ondertussen een voorlopige regering geformeerd. De Britse militairen, nog maar gering in aantal, restte geen andere keus dan een samenwerking met de republikeinen aan te gaan.

Vergezeld door een paar honderd KNIL-militairen en een aantal Nederlandse bestuurders arriveerde op 2 oktober luitenant gouverneur-generaal H.J. van Mook in Jakarta (Batavia) om het Nederlandse gezag te herstellen en leiding te gaan geven aan een noodregering. De vijandige houding van de Indonesische bevolking moet hem koud op het dak zijn gevallen. De volgende domper die hij te verwerken kreeg was de houding van het Britse gezag; Indië viel onder het geallieerde South East Asia Command (SEAC), dat onder leiding stond van het Britse leger. Het werd Nederland verboden grote eenheden Nederlandse militairen aan te voeren. Er moest worden gestreefd naar een politieke en niet naar een militaire oplossing, kreeg Van Mook te horen. Uit vrees anders in een koloniale oorlog verzeild te raken, droegen de Britten de Nederlanders op met de republikeinen van Soekarno in overleg te treden. In de buitengewesten, zoals in Borneo en De Grote Oost, die niet onder republikeins gezag stonden, werd het de Nederlandse autoriteiten wel toegestaan het gezag weer op zich te nemen.

Kort voor de komst van Van Mook waren er gewelddadigheden losgebarsten. De republikeinse regering had alle Nederlanders tot vijand verklaard en de bevolking opgeroepen hen gevangen te nemen. De niet in de hand te houden fanatieke *pemuda's* beschouwden dit als een vrijbrief om Nederlanders en Indo-Europeanen aan te vallen.

(Indo-)Europese mannen en jongens werden van huis gehaald en overgebracht naar interneringskampen in door de Indonesiërs beheerste gebieden. Voorts kondigde de republikeinse leiding tegen alle Europeanen een voedselboycot af. Watertoevoer en elektriciteit werden afgesloten, waardoor de situatie in de interneringskampen onhoudbaar dreigde te worden.

De nog altijd aanwezige Japanse troepenmacht had rust en orde kunnen brengen, want ondanks de klap van de capitulatie was de Japanse militaire organisatie intact gebleven. De Japanse troepenmacht was zelfs dermate sterk dat de Indonesische revolutie in die fase eenvoudig onderdrukt had kunnen worden. Maar dat was voor de Japanse legerleiding geen optie. Er bestond in de voormalige Japanse bezettingsmacht de nodige sympathie voor het vrijheidsstreven van het Indonesische ‘broedervolk’. De opdrachten van de geallieerden werden uitgevoerd, maar meer ook niet. Het kwam op Java voor dat Japanners weigerden de kazernes te verlaten om de Nederlanders bescherming te bieden. Ook speelden Japanse militairen de Indonesische strijders wapens in handen. Vooral in de grote steden op Java en Sumatra escaleerde het geweld. Chinezen, Ambonezen, Menadonezen en Indo-Europeanen, die onbeschermd buiten de kampen verbleven, moesten het ontgelden. Niet zelden werden slachtoffers ‘getjintjangd’, letterlijk in stukken gehakt. In de archieven van Spaarnestad Photo in Haarlem is na enig speurwerk een aantal schokkende foto’s van het republikeinse geweld, met name tegen de Chinese bevolking, aangetroffen.

In Nederland overheerste intussen een totaal ander beeld van de werkelijkheid, gevoed door gebrekkige, maar ook gemanipuleerde informatie. Soekarno werd gehaat om zijn collaboratie met de Japanners – hij werd ook wel de ‘Indonesische Mussert’ genoemd – en afgeschilderd als een ordinaire volksmanneling, die absoluut niet zou steunen op een

brede organisatie. Foto’s van gewelddadigheden en de massale bijval voor de Indonesische vrijheids-gedachte bereikten de Nederlandse media niet. Toen langzaam informatie over de kracht van de Indonesische vrijheidsbeweging begon door te dringen, werd de Republiek Indonesië vooral geassocieerd met geweld en anarchie en werd voorbijgegaan aan de breed gedragen wens tot zelfstandigheid. Den Haag bleef vasthouden aan het herstel van het Nederlandse gezag in de Indische archipel en ging door met de opbouw van een grote militaire macht. Zodra de orde en rust waren teruggekeerd, zouden ook de vooroorlogse verhoudingen snel weer hersteld zijn, zo was de gedachte.

Om een nog groter bloedbad tegen te gaan en te voorkomen dat de Nederlanders met duizenden tegelijk zouden worden vermoord, moest het Britse leger wel ingrijpen. Het gevolg was dat de agressie van de pemuda’s zich nu ook tegen de Britten richtte. Op Surabaya kwam het op 10 november 1945 tot een explosie van geweld. Meer dan honderdduizend Indonesiërs vielen een paar duizend Britse militairen aan. Zware gevechten werden geleverd, waarbij honderden burgers en Britse militairen sneuvelden. Pas eind november wisten de Britten de stad met veel moeite weer onder controle te krijgen. Geheel rustig werd het echter niet en de positie van de Britten in de stad bleef benard.

Foto’s van de strijd in Surabaya, evenals de Britse aanwezigheid als zodanig in de Nederlandse kolonie, zijn afkomstig van officiële Britse bronnen. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de Duitse soldaten in de Tweede Wereldoorlog was het de Britse militairen niet toegestaan privéfoto’s te maken. De foto-opnames tijdens de *Bersiap*-periode zijn dan ook vervaardigd door een foto- en filmeenheid van het Britse leger zelf. De Britten kennen een lange traditie van het vastleggen van de verrichtingen van hun eigen leger, die tot op de dag van vandaag

voortbestaat. De oorlogscorrespondenten in Indonesië waren beroepsfotografen en filmers die een militaire opleiding hadden gevolgd. Het was het ministerie van Defensie in Londen dat uiteindelijk bepaalde welke beelden aan de openbaarheid werden prijsgegeven. Het lag voor de hand dat – zoals dat in geen enkele oorlog gebeurt – geen opnames van eigen verliezen vrijgegeven werden. Deze beelden zouden het thuisfront, dat niet begreep wat Britse militairen na zes jaar oorlog met Duitsland en Japan in dat verre onbekende land te zoeken hadden, alleen maar verontrusten. Het Britse ministerie van Defensie deed er alles aan om te voorkomen dat dergelijke beelden in de archieven werden opgenomen. Naspeuringen in bijvoorbeeld het Imperial War Museum in Londen leveren daarom wel aangrijpende foto's op van slachtoffers aan Indonesische zijde, de getroffen bevolking en oorlogsschade, maar een afbeelding van een gewonde Britse soldaat is een zeldzaamheid, laat staan van een gesneuvelde soldaat.

Met de strijd in Surabaya was voor de Britten de maat vol. Zij wilden zo spoedig mogelijk hun hielen lichten uit dit explosieve deel van Zuidoost-Azië. Per 1 maart 1946 zouden de eerste Britten het kruitvat in de Pacific verlaten. Tegen die tijd dienden de Nederlanders het gezag te hebben overgenomen en moest er een politieke oplossing zijn gevonden. In maart arriveerden de eerste Nederlandse troepen op Java en Sumatra. Aan de onderhandelingstafel leken de eerste resultaten zichtbaar. Nederland was bereid onder voorwaarden het zelfbeschikkingsprincipe voor het Indonesische volk te accepteren. Het proces van Indonesische onafhankelijkheid moest zeer geleidelijk verlopen op basis van de Nederlandse voorwaarden. Als winstpunt voor de republieken kon aangevoerd worden dat de regering in Den Haag eindelijk bereid was met hen te onderhandelen en een eerste stap had genomen op weg naar de erkenning van

de Republiek Indonesia. In de periode die volgde, tot de overdracht van de soevereiniteit op 27 december 1949, zouden nog vele eindeloze onderhandelingen plaatsvinden en vochten het leger van de republieken, het TNI en het Nederlandse leger intussen een steeds smeriger oorlog uit.

Over het aantal slachtoffers van de *Bersiap*-periode zijn geen precieze cijfers te geven. Er zijn in enkele maanden tijd ruim 3500 (Indische) Nederlanders vermoord en geïdentificeerd. Daarnaast zijn er naar schatting 16.000 ontvoerd en niet meer teruggekomen. Aan de kant van de Indonesiërs zijn door het geweld van extremistische strijdgroepen tien-duizenden doden gevallen. Circa 1000 Japanners verloren het leven en aan Britse zijde sneuvelden 660 militairen.

JAKARTA (BATAVIA), WEST-JAVA, 17 AUGUSTUS 1945

Na het voorlezen van de onafhankelijkheidsverklaring in de voortuin van de woning van de republikeinse leider Soekarno op de Jalan Pegangan wordt de Indonesische vlag gehesen. De nationalistische leiders Soekarno en Mohammed Hatta kijken toe hoe Abdoel Latif, ondercommandant van het *Peta*-bataljon te Batavia, terzijde gestaan door jonge nationalistenvrijwilligers, het ritueel uitvoert. De korte plechtigheid wordt afgesloten met het volkslied, 'Indonesia Raya'. Voor de Indonesiërs markeert deze opname de vestiging van de zelfstandige staat, de *Republik Indonesia*. De Japanners waren het hier niet mee eens. Zo werden de films van de fotograaf Alex Mendur van de Indonesia Press Photo Service (IPPHOS) door de Japanners in beslag genomen. Zijn broer, de IPPHOS-fotograaf Frans Mendur, maakte met zijn Leica-camera ook foto's van deze historische gebeurtenis, maar begraf de negatievenfilm in een metalen blik in zijn achtertuin. Pas zes maanden later, in februari 1946, werden de foto's zonder vermelding van de fotograaf alsnog in het nationalistische dagblad *Merdeka* gepubliceerd.

F. Mendur, *Indonesia Press Photo Service*, NIOD.

17

▷ VOLGENDE PAGINA

JAKARTA (BATAVIA), OOST-JAVA, SEPTEMBER 1945

Ondanks de Japans capitulatie zijn de vooruitzichten voor de Nederlandse geïnterneerden in de burger-interneringskampen slecht. In afwachting van de komst van de geallieerden blijven zij binnen de omheining van de kampen, zoals hier in het overbevolkte interneringskamp Tjideng, dat in een buitenwijk van Jakarta (Batavia) gelegen was. Japanse bewakers houden nog steeds de wacht; nu om Indonesische radicale jongeren die het op de Nederlanders gemunt hebben buiten de poorten te houden. Foto's van Tjideng waren de eerste beelden van de Japans kampen die Nederland bereikten.

NIOD/BBW02.